

УДК 364.66

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.42>

РЕАБІЛІТАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ВІЙНИ: ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Оганісян Ц.В.,*кандидат юридичних наук, доцент,**старший науковий співробітник**Навчально-наукової лабораторії дослідження**проблем забезпечення прав осіб, які постраждали від війни**Дніпровського державного університету внутрішніх справ,**ORCID: 0009-0005-3641-1949*

Оганісян Ц.В. Реабілітація та соціальна адаптація дітей війни: правові гарантії та механізми їх реалізації.

Реабілітація та соціальна адаптація дітей, які постраждали від війни, є важливим напрямом державної політики та правового регулювання. Військові дії в Україні спричинили масові порушення прав дитини, зокрема їхнього права на безпеку, житло, освіту та медичну допомогу. Державна політика у сфері захисту дітей війни потребує вдосконалення, зокрема щодо розширення правових механізмів реабілітації та соціальної інтеграції постраждалих дітей. Проаналізовано міжнародні та національні правові стандарти, що регулюють захист дітей, зокрема Конвенцію ООН про права дитини, Факультативний протокол щодо участі дітей у збройних конфліктах, Женевські конвенції та їхні Додаткові протоколи. Досліджено відповідність українського законодавства міжнародним стандартам у сфері соціального захисту дітей війни. Наголошується на необхідності визначення в законодавстві України статусу «дитини війни», що спростить процес отримання соціальної допомоги. Основна увага приділена психологічній, медичній та освітній реабілітації дітей. Розглянуто роль державних та громадських організацій у наданні психологічної підтримки, доступу до лікування та спеціалізованої допомоги. Висвітлено питання забезпечення дітей війни освітою, зокрема в аспекті онлайн-навчання, інклюзивної освіти та адаптаційних програм для внутрішньо переміщених осіб. Досліджено соціальну адаптацію дітей війни, ефективність державних програм соціального захисту, проблеми правового статусу дітей-сиріт і питання надання житла дітям, які втратили домівки через бойові дії. Висвітлено труднощі інтеграції дітей-переселенців у нові громади, зокрема дискримінацію, мовні та культурні бар'єри. На основі аналізу запропоновано заходи для вдосконалення законодавства щодо соціальної адаптації дітей війни, зокрема створення єдиного реєстру дітей, що постраждали від збройного конфлікту, розширення програм підтримки та посилення міжнародного співробітництва. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до вирішення проблеми, що включає ефективну взаємодію держави, міжнародних організацій та громадянського суспільства. Викладені пропозиції можуть бути використані при розробці законодавчих ініціатив у сфері захисту прав дітей війни.

Ключові слова: реабілітація дітей війни, соціальна адаптація, правовий статус, психологічна допомога, медична реабілітація, освітні гарантії, соціальний захист, міжнародні стандарти, національне законодавство, інтеграція дітей-переселенців.

Ohanisian T.V. Rehabilitation and social adaptation of war-affected children: legal guarantees and mechanisms of implementation.

The rehabilitation and social adaptation of children affected by war is an important area of state policy and legal regulation. The military actions in Ukraine have led to massive violations of children's rights, particularly their rights to security, housing, education, and medical care. State policy in the field of protecting children affected by war requires improvement, especially in expanding legal mechanisms for their rehabilitation and social integration. This article analyzes international and national legal standards regulating child protection, including the UN Convention on the Rights of the Child, the Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict, the Geneva Conventions, and their Additional Protocols. The compliance of Ukrainian legislation with international standards in the field of social protection for children affected by war is examined. The necessity of defining the legal status of a «child of war» in Ukrainian legislation is emphasized, as it would simplify the process of receiving social assistance. The study focuses on the psychological, medical, and educational rehabilitation of children. The role of state and non-governmental organizations in providing psychological support, access to treatment, and specialized care is examined. The issue of ensuring educational opportunities for

children affected by war is highlighted, particularly in terms of online learning, inclusive education, and adaptation programs for internally displaced persons. The article also explores the social adaptation of children affected by war, the effectiveness of state social protection programs, legal issues concerning orphans and children deprived of parental care, and the provision of housing for children who lost their homes due to military actions. The challenges of integrating displaced children into new communities, including discrimination, language, and cultural barriers, are discussed. Based on the analysis, recommendations are proposed for improving legislation on the social adaptation of children affected by war, including the creation of a unified register of children affected by armed conflict, the expansion of support programs, and strengthening international cooperation. The necessity of a comprehensive approach to solving this issue is substantiated, which includes effective interaction between the state, international organizations, and civil society. The proposals outlined in the article can be used in the development of legislative initiatives for the protection of the rights of children affected by war.

Key words: rehabilitation of children affected by war, social adaptation, legal status, psychological assistance, medical rehabilitation, educational guarantees, social protection, international standards, national legislation, integration of displaced children.

Постановка проблеми. Війна в Україні спричинила глибокі соціальні та правові зміни, що особливо болюче позначилися на становищі дітей, які стали однією з найбільш вразливих категорій населення. Збройний конфлікт призвів до масштабних порушень прав дитини, зокрема до фізичних і психологічних травм, втрати батьків або розлуки з ними, руйнування домівок, вимушеного переселення, обмеженого доступу до освіти та медичних послуг. Значна кількість дітей стала жертвами насильства, зокрема сексуального, фізичного та психологічного, що ще більше ускладнює їхню соціальну адаптацію. Крім того, багато дітей стали свідками воєнних злочинів або перебували в умовах, які можуть мати довготривалий негативний вплив на їхнє психоемоційне здоров'я та розвиток. Враховуючи ці обставини, проблема забезпечення правових гарантій реабілітації та соціальної адаптації дітей, які постраждали від війни, набуває особливого значення, оскільки її вирішення є важливим не лише з точки зору забезпечення їхнього благополуччя, а й у контексті відновлення соціальної справедливості та стабільності в державі. Однією з ключових проблем є те, що існуюча правова система України, хоча й містить окремі положення щодо захисту прав дітей у кризових ситуаціях, все ще не повною мірою враховує специфіку викликів, спричинених війною. Відсутність уніфікованого підходу до визначення статусу дітей війни, недостатня розвиненість механізмів їхньої реабілітації та соціальної адаптації, а також нестача спеціальних державних програм з комплексної підтримки цієї категорії дітей ускладнюють реалізацію їхніх прав. Важливим аспектом є також необхідність координації дій між різними державними органами, місцевими адміністраціями, міжнародними організаціями та громадянським суспільством для ефективного забезпечення реабілітаційних заходів.

Метою статті є аналіз правових гарантій реабілітації та соціальної адаптації дітей війни в Україні, визначення ключових механізмів їх реалізації та основних проблем, що виникають у цьому контексті. Особлива увага приділяється аналізу міжнародних та національних нормативних актів, які регулюють питання захисту дітей у збройних конфліктах, а також їхньому практичному застосуванню. Розглядатимуться основні правові механізми надання психологічної, медичної та соціальної допомоги дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій, та оцінюватиметься ефективність їхнього впровадження в сучасних умовах.

Стан опрацювання проблематики показує, що питання реабілітації та соціальної адаптації дітей, які постраждали від війни, є предметом наукових досліджень багатьох українських і міжнародних вчених, які аналізують правові, соціальні та психологічні аспекти цієї проблематики. Значний внесок у вивчення даної теми зробили такі науковці, як І. Бех, О. Глущенко, О. Глушко, Т. Кравченко, Н. Лаврінченко,

О. Ліщинська, А. Макаренко, О. Петров, О. Розкошенко, Ю. Сергєєва. Їхні дослідження сприяли розвитку теоретичних та практичних підходів до забезпечення правових гарантій, соціального захисту та реінтеграції дітей, які зазнали впливу збройних конфліктів. Аналіз наукових праць цих авторів дозволяє комплексно оцінити існуючі виклики та перспективи вдосконалення законодавства і державної політики у сфері підтримки дітей війни.

У міжнародному праві ключову роль у захисті прав дітей у збройних конфліктах відіграють Конвенція ООН про права дитини 1989 року та Факультативний протокол до неї щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року. Ці документи визначають, що діти мають особливий правовий статус і потребують підвищеного рівня захисту, а держави повинні забезпечити їм безпеку, доступ до освіти, медичної допомоги та психологічної реабілітації. Женевські конвенції 1949 року та їхні додаткові протоколи закріплюють обов'язок сторін збройного конфлікту гарантувати захист

цивільного населення, включаючи дітей, та забороняють їхню примусову мобілізацію, залучення до бойових дій або використання як живих щитів. Важливими є й міжнародні ініціативи, такі як Паризькі принципи 2007 року щодо участі дітей у збройних конфліктах, які встановлюють стандарти щодо їхньої реінтеграції після військових конфліктів. У національному законодавстві України питання захисту дітей у кризових ситуаціях регулюється Законом України «Про охорону дитинства», Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Кодексом законів про працю України та іншими нормативно-правовими актами. У 2022 році Верховна Рада України ухвалила низку змін до законодавства, спрямованих на посилення захисту дітей, зокрема визначення статусу дітей, які постраждали від бойових дій, гарантії їхнього соціального захисту, забезпечення доступу до освіти та медичних послуг. Однак на практиці реалізація цих норм залишається складним завданням, з огляду на значну кількість дітей, які потребують допомоги, та обмеженість державних ресурсів. Значну роль у захисті прав дітей війни відіграють міжнародні організації, такі як ЮНІСЕФ, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Офіс Верховного комісара ООН з прав людини, а також численні громадські організації, які працюють у сфері реабілітації та соціальної адаптації дітей. Вони надають допомогу у створенні спеціальних програм підтримки, наданні юридичної допомоги, організації психологічної реабілітації та забезпеченні доступу до освіти. Проте для досягнення ефективного результату необхідна більш тісна взаємодія державних органів з міжнародними партнерами, а також удосконалення правових механізмів реалізації соціальних гарантій для дітей війни.

Питання реабілітації та соціальної адаптації дітей, які постраждали від війни, є однією з пріоритетних проблем сучасної правової системи України. Забезпечення ефективних правових механізмів у цій сфері є необхідною умовою для гарантування реалізації основних прав дитини та її інтеграції в суспільство. Подальші дослідження мають бути спрямовані на удосконалення національного законодавства з урахуванням міжнародного досвіду, підвищення ефективності державних програм підтримки та запровадження комплексного підходу до реабілітації дітей, які зазнали наслідків війни.

Виклад основного матеріалу. Правовий статус дітей, які постраждали від війни, є надзвичайно важливим аспектом міжнародного та національного правового регулювання, оскільки ці діти є однією з найбільш вразливих категорій населення в умовах збройного конфлікту. Згідно з нормами міжнародного права, діти мають особливий правовий статус, що передбачає підвищений рівень їхнього захисту та гарантії основних прав. Одним із ключових міжнародних документів, який закріплює ці гарантії, є Конвенція ООН про права дитини 1989 року, яка визнає дитину повноцінним суб'єктом правовідносин і встановлює принцип недискримінації, пріоритетності найкращих інтересів дитини та необхідності забезпечення її права на виживання, розвиток і захист [1]. Факультативний протокол до цієї Конвенції щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року визначає заборону використання дітей у військових діях, а також встановлює обов'язок держав забезпечити їхню реабілітацію та соціальну реінтеграцію після пережитих воєнних травм [2]. Женевські конвенції 1949 року та їхні додаткові протоколи також містять норми, спрямовані на захист цивільного населення, зокрема дітей, під час збройного конфлікту [3]. Вони закріплюють заборону на вербування дітей до збройних сил, їхню депортацію, примусову мобілізацію чи використання у бойових діях. Крім того, Паризькі принципи та керівні вказівки щодо дітей, залучених або постраждалих від збройних конфліктів, прийняті у 2007 році, визначають міжнародні стандарти з питань реабілітації та соціальної адаптації таких дітей, наголошуючи на необхідності їхнього повернення до нормального життя та створення спеціальних програм підтримки.

Європейські правові механізми також відіграють важливу роль у забезпеченні прав дітей, які постраждали від війни. Зокрема, Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод 1950 року містить положення щодо захисту права на життя, свободу від катувань і жорстокого поводження, що є критично важливими в умовах війни. Європейський суд з прав людини неодноразово розглядав справи, пов'язані із порушенням прав дітей у збройних конфліктах, що сприяло розвитку судової практики у цій сфері. Крім того, Рада Європи та Європейський Союз ухвалюють спеціальні акти щодо захисту дітей, які постраждали від насильства та воєнних дій, та надають фінансову підтримку державам-членам для реалізації програм реабілітації. Національне законодавство України також містить низку положень, спрямованих на захист дітей, які постраждали від війни. Основним нормативним актом, що регулює правовий статус дітей, є Закон України «Про охорону дитинства», який гарантує дітям, зокрема тим, що опинилися у складних життєвих обставинах, право на захист, соціальну підтримку та медичне забезпечення [4]. Однак в умовах збройної агресії постало питання необхідності внесення змін до законодавства для більш чіткого визначення статусу дітей війни. Верховна Рада України ухвалила низку законодавчих актів, зокрема зміни до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що передбачають

спеціальні гарантії для дітей, які були змушені покинути свої домівки через воєнні дії. Додатково було прийнято постанови Кабінету Міністрів України, які регламентують порядок надання соціальних виплат, доступу до освіти, медичних послуг та інших необхідних форм підтримки для дітей, що постраждали від війни.

Важливим аспектом є визначення категорій дітей, які можуть отримати спеціальний правовий статус. Законодавство України передбачає кілька основних категорій дітей, які можуть вважатися постраждалими від війни, зокрема:

- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування внаслідок збройного конфлікту;
- діти, які стали внутрішньо переміщеними особами;
- діти, які отримали поранення, зазнали психологічної травми або втратили житло через бойові дії;
- діти, які пережили полон, примусове переміщення або насильницьку мобілізацію.

На жаль, незважаючи на наявність загальних положень у законодавстві, Україна досі не має єдиного нормативно-правового акта, який би системно регулював питання правового статусу дітей війни та встановлював чіткі механізми реалізації їхніх прав. Значну роль у захисті прав дітей відіграють органи державної влади, такі як Міністерство соціальної політики України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Національна соціальна служба України, а також органи місцевого самоврядування, які здійснюють безпосередній контроль за дотриманням прав дітей на місцях. Однак через масштабні виклики, спричинені війною, існує нагальна потреба у вдосконаленні координації між державними органами та міжнародними партнерами, які надають гуманітарну та фінансову підтримку. Важливу допомогу в реалізації прав дітей війни надають міжнародні організації, такі як ЮНІСЕФ, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Червоний Хрест, які активно беруть участь у розробці програм допомоги, фінансуванні реабілітаційних заходів, наданні гуманітарної допомоги та сприянні соціальній адаптації дітей, які постраждали від війни. Попри значну кількість правових механізмів, що регулюють захист дітей війни, на практиці залишається низка проблем, які потребують вирішення. Однією з основних є недостатня ефективність правозастосування, що пов'язано з труднощами у документуванні воєнних злочинів проти дітей, складністю доведення факту порушення їхніх прав, а також обмеженими ресурсами для надання повноцінної допомоги. Додатковою проблемою є недостатня доступність інформації про соціальні гарантії для дітей та їхніх сімей, що ускладнює реалізацію правових норм на практиці. Також важливим питанням залишається психологічна реабілітація та соціальна інтеграція дітей, які зазнали серйозних психотравмуючих подій. У цьому контексті необхідне розширення державних програм підтримки, зокрема створення спеціалізованих центрів допомоги, надання професійної психологічної підтримки, а також залучення педагогів, соціальних працівників та юристів для роботи з дітьми війни.

Правовий статус дітей, які постраждали від війни, регулюється як міжнародними, так і національними нормативно-правовими актами, проте існуючі механізми потребують подальшого вдосконалення. Україна має продовжувати роботу над гармонізацією свого законодавства з міжнародними стандартами, розширювати можливості державної підтримки та забезпечувати ефективне правозастосування для повного захисту дітей, які зазнали наслідків збройного конфлікту.

Правовий статус дітей, які постраждали від війни, є ключовим питанням міжнародного та національного правового регулювання, адже діти належать до категорії осіб, які найбільше страждають під час збройних конфліктів. Війна позбавляє їх базових прав, закріплених міжнародними правовими актами, серед яких право на життя, безпеку, освіту, охорону здоров'я та сімейне середовище. У зв'язку з цим міжнародне співтовариство розробило низку нормативних документів, спрямованих на захист дітей у конфліктних зонах. Водночас українське законодавство також містить норми, спрямовані на забезпечення правового захисту дітей, які стали жертвами війни, проте їхня ефективність залежить від імплементації міжнародних стандартів, а також від реальних можливостей держави гарантувати їх виконання в умовах воєнного стану.

У міжнародному праві не існує єдиного визначення категорії «дитина війни». Натомість міжнародні договори та конвенції використовують поняття «дитина, яка постраждала від збройного конфлікту», «дитина-солдат», «дитина-біженець» або «внутрішньо переміщена дитина». Основний правовий акт, що закріплює фундаментальні права дітей, – це Конвенція ООН про права дитини 1989 року, яка встановлює, що кожна дитина має право на особливий захист та допомогу в умовах збройного конфлікту [1]. Документ визначає державні обов'язки щодо забезпечення прав дитини, включаючи охорону її життя, здоров'я та освіти, а також захист від насильства, експлуатації та дискримінації. Стаття 38 Конвенції прямо встановлює, що держави-учасниці повинні вживати всіх можливих заходів для забезпечення захисту та піклування про дітей, які постраждали від збройного конфлікту [2]. Вона також забороняє залучення дітей до участі у воєнних діях. Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000

року деталізує положення щодо захисту дітей, встановлюючи обов'язок держав запобігати участі дітей у збройних конфліктах, а також гарантувати їхню реабілітацію та соціальну реінтеграцію [3]. Зокрема, цей документ забороняє примусову або добровільну мобілізацію осіб віком до 18 років у збройні сили та закликає держави вживати активних заходів щодо реабілітації дітей, які стали жертвами війни. Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи 1977 року містять норми щодо захисту цивільного населення, включаючи дітей, під час збройних конфліктів. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року встановлює, що діти, які залишилися без батьків або були розлучені з родиною через війну, мають право на особливий захист і допомогу [4]. Вона також забороняє депортацію, примусове переселення та жорстоке поводження з дітьми. Додатковий протокол I 1977 року підкреслює необхідність вжиття всіх можливих заходів для запобігання вербуванню та використанню дітей у воєнних діях. Важливим міжнародним документом також є Паризькі принципи та керівні вказівки щодо дітей, залучених або постраждалих від збройних конфліктів, ухвалені в 2007 році, які визначають стандарти реабілітації та реінтеграції дітей, що стали жертвами війни. Ці принципи наголошують на важливості комплексного підходу до забезпечення захисту дітей, включаючи правову, психологічну та соціальну підтримку. Водночас ці положення є рекомендаційними, і їх застосування залежить від політичної волі кожної держави [7].

Українське законодавство містить низку положень щодо захисту дітей, які постраждали від війни, однак у нормативно-правових актах не використовується термін «дитина війни», а натомість визначаються категорії дітей, які підпадають під певні форми захисту. Основним законом, який закріплює права дітей в Україні, є Закон України «Про охорону дитинства», що гарантує дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах, право на захист, соціальну підтримку та медичне забезпечення [5]. У 2017 році Кабінет Міністрів України затвердив Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, що визначає критерії для отримання такого статусу та процедуру його надання [6]. Законодавство України частково відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту дітей, однак воно потребує подальшої гармонізації з міжнародними нормами та адаптації до сучасних викликів [8]. Зокрема, відсутність комплексного підходу до захисту дітей, які постраждали від війни, створює юридичні колізії та перешкоджає ефективному забезпеченню їхніх прав. Недостатнє фінансування програм реабілітації, проблеми з ідентифікацією дітей, що стали жертвами насильства чи втратили батьків, а також обмежена координація між державними установами та міжнародними організаціями ускладнюють процес забезпечення правового статусу таких дітей [9]. У зв'язку з цим необхідно розробити та прийняти окремий законодавчий акт, який би чітко визначав статус дітей, постраждалих від збройного конфлікту, та передбачав комплексні заходи їхнього соціального та правового захисту.

Реабілітація дітей, які постраждали від війни, є комплексним процесом, що включає заходи, спрямовані на їхню психологічну, медичну та освітню підтримку. Унаслідок бойових дій, руйнування інфраструктури, втрати родичів та вимушеного переселення, діти зазнають значних фізичних і психологічних травм, що можуть мати довготривалі наслідки для їхнього розвитку та соціальної адаптації. Для забезпечення ефективної реабілітації необхідно впроваджувати комплексні державні та громадські ініціативи, спрямовані на допомогу дітям у подоланні наслідків війни та повернення до повноцінного життя. Правове регулювання реабілітації дітей війни здійснюється як на міжнародному рівні, так і на національному рівні в межах спеціальних програм та законодавчих актів, які закріплюють механізми реалізації відповідних заходів. Одним із ключових напрямів реабілітації є психологічна допомога дітям, які зазнали емоційних потрясінь, втратили батьків, стали свідками воєнних злочинів або пережили перебування в окупації. Наслідки психотравмуючих подій можуть проявлятися у вигляді посттравматичного стресового розладу, депресивних станів, тривожності, агресії або соціальної ізоляції. Важливу роль у наданні психологічної підтримки відіграють як державні установи, так і громадські та міжнародні організації. В Україні психологічна реабілітація дітей війни здійснюється через мережу державних та комунальних закладів охорони здоров'я, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також мобільних бригад психологічної допомоги, які надають екстрену підтримку в громадах, що постраждали від бойових дій [10]. Державні установи, зокрема Міністерство соціальної політики та Міністерство охорони здоров'я, відповідають за координацію психологічної допомоги та розробку національних програм, спрямованих на підтримку дітей у кризових ситуаціях. Значну допомогу надають міжнародні організації, такі як ЮНІСЕФ, Червоний Хрест та Міжнародна організація з міграції, які реалізують проекти з надання безоплатної психологічної допомоги дітям-переселенцям, дітям-сиротам та тим, хто постраждав від насильства [11]. В Україні також діють громадські організації та благодійні фонди, зокрема «Голоси дітей», «СОС Дитячі містечка», «Право на захист», які забезпечують доступ дітей до індивідуальної та групової терапії, навчання стресостійкості та психологічної реабілітації [12].

Однак через велику кількість дітей, які потребують підтримки, та брак кваліфікованих спеціалістів, система психологічної реабілітації залишається перевантаженою, що вимагає розширення державних програм та підготовки більшої кількості фахівців у цій сфері.

Медична реабілітація є ще одним важливим аспектом, оскільки багато дітей отримують фізичні травми, контузії або хронічні захворювання внаслідок воєнних дій. Крім того, тривале перебування в умовах підвищеного стресу, нестачі їжі, води та медикаментів сприяє розвитку серйозних порушень здоров'я, які потребують тривалого лікування. Доступ дітей війни до безоплатного лікування та спеціалізованої медичної допомоги регулюється законодавством України, зокрема Законом України «Про охорону дитинства» та нормативними актами Міністерства охорони здоров'я. Безоплатна медична допомога для дітей, які постраждали від війни, включає екстрену медичну допомогу, амбулаторне лікування, реабілітаційні програми та протезування. У 2022 році Міністерство охорони здоров'я України розширило програму реабілітаційного лікування дітей, що передбачає надання медичної допомоги в спеціалізованих реабілітаційних центрах, зокрема на базі лікарень у Києві, Львові, Дніпрі та Одесі [13]. Також медична допомога надається за підтримки міжнародних організацій, таких як Всесвітня організація охорони здоров'я та Лікарі без кордонів, які сприяють фінансуванню лікування дітей з тяжкими пораненнями та складними медичними станами. Особливу увагу приділено дітям з інвалідністю, які отримали ушкодження внаслідок воєнних дій та потребують спеціального догляду та протезування. На жаль, через значне навантаження на систему охорони здоров'я та руйнування багатьох медичних закладів у зонах бойових дій, доступ до медичних послуг залишається нерівномірним, що вимагає розширення реабілітаційної інфраструктури та спрощення процедур отримання допомоги.

Освітня реабілітація дітей війни є критично важливою для забезпечення їхньої інтеграції в суспільство та відновлення нормального життя. Війна спричинила масштабні порушення у сфері освіти, зокрема зруйновані школи, масове переміщення дітей, нестачу підручників та викладацького персоналу. Відповідно до міжнародних стандартів, закріплених у Конвенції ООН про права дитини, кожна дитина має право на доступ до якісної освіти, навіть у кризових умовах. В Україні доступ дітей війни до освіти регулюється Законом України «Про освіту» та нормативними актами Міністерства освіти і науки, які передбачають спрощену процедуру зарахування дітей-переселенців до шкіл, безоплатне навчання та адаптаційні програми. Важливим напрямом освітньої реабілітації є впровадження онлайн-навчання, яке дозволяє дітям, що перебувають у небезпечних регіонах або за кордоном, продовжувати здобуття освіти. У 2022 році Міністерство освіти і науки України запровадило спеціальні платформи для дистанційного навчання, такі як «Всеукраїнська школа онлайн», що дозволяє учням отримувати доступ до освітніх матеріалів та взаємодіяти з викладачами [14]. Крім того, особлива увага приділяється інклюзивній освіті, оскільки багато дітей зазнали фізичних або психологічних травм і потребують спеціальних умов навчання. Державна політика також передбачає розширення адаптаційних програм для дітей, які повертаються з-за кордону або з тимчасово окупованих територій, включаючи мовні курси, психологічну підтримку та соціальну інтеграцію.

Отже, реабілітація дітей війни є складним і багаторівневим процесом, що охоплює психологічну, медичну та освітню підтримку. Попри наявність національних та міжнародних механізмів допомоги, існують значні виклики, зокрема нестача кваліфікованих фахівців, недостатність фінансування та руйнування інфраструктури. Для покращення ситуації необхідно розширювати державні програми, залучати міжнародних партнерів та розробляти ефективні механізми соціальної інтеграції дітей, які постраждали від війни.

Соціальна адаптація дітей, які постраждали від війни, є надзвичайно важливим аспектом відновлення та інтеграції їх у суспільство. Військові дії в Україні призвели до значного збільшення кількості дітей, які втратили батьків, домовки або були змушені покинути рідні місця через бойові дії. Це створює серйозні виклики для держави та суспільства в забезпеченні належного соціального захисту, підтримки та інтеграції таких дітей. Державні програми соціального захисту та підтримки дітей, які постраждали від війни, спрямовані на забезпечення їхніх базових потреб та створення умов для повноцінного розвитку. Однією з таких ініціатив є загальнонаціональна програма «Дитина не сама», запроваджена Офісом Президента України спільно з UNICEF та Міністерством соціальної політики [15]. Ця програма, зокрема, включає чат-бот «Дитина не сама», який надає інформацію про тимчасовий прихисток для дітей, можливість повідомити про дитину, яка потребує допомоги, та залишити заявку на тимчасове влаштування дитини у свою сім'ю [16]. Однак, попри наявність таких програм, їхня ефективність часто обмежується через недостатнє фінансування, бюрократичні перепони та брак координації між різними державними органами. Це вимагає постійного моніторингу та вдосконалення існуючих механізмів підтримки, а також залучення громадських організацій до процесу надання допомоги.

Правове забезпечення статусу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування внаслідок війни, є критично важливим для гарантування їхніх прав та доступу до необхідних ресурсів. Відповідно до українського законодавства, такі діти мають право на державну підтримку, включаючи матеріальну допомогу, забезпечення житлом та доступ до освіти. Закон України «Про охорону дитинства» визначає основні засади захисту прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, включаючи тих, хто постраждав від воєнних дій. Проте, на практиці, реалізація цих прав може стикатися з труднощами через перевантаженість соціальних служб, недостатню кількість фахівців та обмежені ресурси. Це підкреслює необхідність удосконалення правових механізмів та забезпечення їхньої ефективної імплементації.

Проблема надання тимчасового та постійного житла для дітей, які втратили домівки через бойові дії, залишається актуальною. Держава впроваджує програми забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, проте ресурси часто є обмеженими, а процес отримання житла може бути тривалим та складним. Крім того, існують випадки, коли діти залишаються без належного житлового забезпечення через бюрократичні перепони або недостатню інформованість про доступні програми підтримки. Це вимагає спрощення процедур, збільшення фінансування та забезпечення прозорості в наданні житлової допомоги для постраждалих дітей.

Інтеграція дітей-переселенців у нові громади супроводжується низкою викликів, серед яких проблеми дискримінації, мовні та культурні бар'єри. Дослідження показують, що для деяких родин, переміщених зі Сходу України в західні регіони, адаптація до нових умов життя, побутових особливостей і практик спілкування виявилася досить проблемною [17]. Наприклад, співробітник Центру надання соціальних послуг Добросино-Магерівської територіальної громади Львівської області зазначив: «Вони вважають, що ми дуже різні, це їх відштовхує» [18]. Це свідчить про необхідність впровадження програм, спрямованих на подолання стереотипів, забезпечення мовної підтримки та культурної інтеграції дітей-переселенців [19]. Залучення місцевих громад до процесу інтеграції, організація спільних заходів та освітніх програм можуть сприяти налагодженню взаєморозуміння та підтримки між переселенцями та приймаючими громадами.

Виходячи з вищенаведеного, соціальна адаптація дітей, які постраждали від війни, потребує комплексного підходу, що включає ефективне правове регулювання, належне фінансування державних програм, активну участь громадських організацій та підтримку місцевих громад. Лише за умови скоординованих зусиль усіх зацікавлених сторін можна забезпечити повноцінну інтеграцію таких дітей у суспільство та створити умови для їхнього гармонійного розвитку.

Реабілітація та соціальна адаптація дітей, які постраждали від війни, є надзвичайно важливим напрямом державної політики та правового регулювання, оскільки ці діти є однією з найбільш вразливих категорій суспільства. Аналіз чинного законодавства та практичної реалізації заходів щодо підтримки дітей війни свідчить про наявність певних прогалин у правовому забезпеченні, що ускладнює ефективне виконання програм реабілітації та соціального захисту. Незважаючи на те, що в Україні існують нормативно-правові акти, спрямовані на допомогу дітям, які стали жертвами війни, їх реалізація не завжди є ефективною через недостатнє фінансування, брак кадрових ресурсів, складність координації між різними державними структурами та обмеженість доступу до міжнародних механізмів підтримки. Державні програми забезпечують базові потреби дітей війни, однак не завжди враховують їхні індивідуальні обставини та специфічні потреби, зокрема у сфері психологічної, медичної та освітньої реабілітації. Соціальна адаптація дітей, які втратили родину, житло або були змушені покинути свої громади через бойові дії, стикається з низкою правових і практичних проблем, серед яких відсутність єдиного механізму надання статусу «дитина війни», складнощі у доступі до житла, освіти та соціальних гарантій, а також проблеми інтеграції внутрішньо переміщених дітей у нові громади. З метою вдосконалення національного законодавства щодо реабілітації та соціальної адаптації дітей війни необхідно запровадити комплексний підхід, що враховує як міжнародний досвід, так і реальні потреби постраждалих дітей. Однією з ключових проблем є відсутність законодавчо визначеного статусу «дитина війни» та чітко встановлених критеріїв для його отримання. У зв'язку з цим доцільним є ухвалення окремого закону, що передбачатиме правовий статус таких дітей, їхні особливі права та механізми їхньої реалізації. Крім того, необхідно спростити процедуру отримання соціальних виплат та державної підтримки, оскільки на практиці ці механізми часто є бюрократично складними та не завжди доступними для всіх категорій дітей війни. Варто запровадити єдиний реєстр дітей, які постраждали від війни, що дозволить державним органам більш ефективно координувати надання допомоги та запобігти дублюванню чи нерівномірному розподілу ресурсів. Розширення державних та міжнародних програм підтримки дітей війни має стати пріоритетним напрямом державної політики, оскільки ресурси, виділені на допомогу постраждалим дітям, є недостатніми для забезпечення їхніх реальних потреб. Необхідно посилити співпрацю України з міжнародними організаціями, такими як ЮНІСЕФ, Червоний Хрест,

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців та інші структури, які мають досвід роботи з дітьми, що постраждали від збройних конфліктів. Важливим є також залучення додаткових фінансових ресурсів через міжнародні грантові програми, що дозволить реалізовувати більш масштабні проєкти підтримки дітей, включаючи створення спеціалізованих реабілітаційних центрів, забезпечення доступу до медичної допомоги та психологічної підтримки. Доцільним є також впровадження механізмів соціального партнерства між державою та громадськими організаціями, які вже мають напрацьовані ефективні практики допомоги дітям війни. Підвищення ефективності правозастосовної практики у сфері захисту дітей є необхідним для забезпечення належного виконання існуючих правових норм. У першу чергу це стосується забезпечення контролю за виконанням законодавства, що регулює питання соціального захисту дітей, які постраждали від війни [20]. Часто на практиці порушується право дітей на житло, освіту, медичну допомогу, а процедура отримання передбачених законодавством виплат є тривалою та складною. Необхідно посилити відповідальність органів місцевого самоврядування за виконання соціальних програм, а також забезпечити незалежний моніторинг ефективності заходів, спрямованих на підтримку дітей війни. Варто розглянути можливість створення спеціалізованого омбудсмена з прав дітей, які постраждали від війни, який би здійснював моніторинг дотримання їхніх прав, розглядав скарги та сприяв координації між державними структурами та міжнародними організаціями.

Висновки. Загалом, реабілітація та соціальна адаптація дітей, які постраждали від війни, є складним і багаторівневим процесом, що вимагає комплексного підходу та ефективного правового регулювання. Необхідно не лише удосконалювати законодавчу базу, а й забезпечувати реальне виконання прийнятих нормативно-правових актів, розширювати доступ до міжнародних механізмів підтримки та покращувати координацію між державними та недержавними структурами. Важливим залишається питання фінансування програм реабілітації та соціального захисту дітей, а також впровадження дієвих механізмів моніторингу їхньої ефективності. Лише за умови комплексного підходу та скоординованих зусиль усіх зацікавлених сторін можна забезпечити повноцінну інтеграцію дітей війни в суспільство, створити для них безпечні умови життя та гарантувати реалізацію їхніх прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
2. Наливайко Л.Р., Степаненко К.В., Щербина Є.М. Міжнародний захист прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2020. 260 с.
3. Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25.05.2000 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795.
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
6. Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. *Вікі – Юридична допомога*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Порядок_надання_статусу_дитини,_яка_постраждала_внаслідок_воєнних_дій_та_збройних_конфліктів.
7. Паризькі принципи та керівні вказівки щодо дітей, залучених або постраждалих від збройних конфліктів, 2007 рік.
8. Правовий статус дитини, яка постраждала від війни. *Актуальні проблеми правознавства*. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/310765>.
9. Захист дітей, що живуть у зоні воєнних дій. Яким його бачить держава? *Українська Гельсінкська спілка з прав людини*. URL : <https://www.helsinki.org.ua/articles/zahyst-ditej-scho-zhyvut-u-zoni-vojennyh-dij-yakym-joho-bachyt-derzhava/>
10. Дитяча реабілітація в Україні в умовах війни. *Міністерство охорони здоров'я України*. URL : <https://moz.gov.ua/uk/ditjacha-reabilitacija-v-ukraini-v-umovah-vijni->
11. Психологічна реабілітація дітей: МОЗ разом з Міжнародним фондом «Відродження» сприятиме розвитку спеціалізованих закладів на Одещині. *Міністерство охорони здоров'я України*. URL : <https://moz.gov.ua/article/news/psihologichna-reabilitacija-ditej-moz-razom-z-mizhnarodnim-fondom-vidrozhennja-sprijatime-rozvitku-specializovanih-zakladiv-na-odeschini>.
12. Концепція по роботі з дітьми, які були депортовані або насильно переміщені в Росію. *Голоси*

- дітей. URL: <https://voices.org.ua/kontseptsiya-po-roboti-z-ditmy-yaki-buly-deportovani-abo-nasylnylo-peremishcheni-v-rosiyu>.
13. В Україні створять сучасний реабілітаційний центр для відновлення українських дітей від травм війни. *Міністерство охорони здоров'я України*. URL: <https://moz.gov.ua/uk/v-ukrayini-stvoryat-suchasnij-reabilitacijnij-centr-dlya-vidnovlennya-ukrayinskih-ditej-vid-travm-vijni>.
 14. Як Україна забезпечує навчання школярів під час війни. *Накипіло*. URL: <https://nakypilo.ua/teksty/shchoby-ne-vtrachaty-chas-yak-ukraina-zabezpechuie-navchannia-shkoliariv-i-chomu-yevropeiskiy-soiuz-stvoryv-koalitsiiu-dopomohy-osvitnii-sferi-ukrainy/>
 15. Завдяки програмі «Дитина не сама», ініційованій уповноваженою Президента, вже понад тисячу українців готові прихистити дітей на час війни. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zavdyaki-programi-ditina-ne-sama-iniciyovaniy-upovnovazhenoy-76301>.
 16. Дитина не сама – Інструкція з турботи. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://dity.msp.gov.ua/>
 17. Гузенюк Є.С. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в Україні в 2014-2023 роках та шляхи вдосконалення механізмів їх адаптації. *Електронний архів Запорізького національного університету*. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/20179/5/Гузенюк%20Є.С.pdf>.
 18. Холоднюк Н.П. Визначення актуального рівня успішності соціальної адаптації школярів з числа внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/download/217/235/296>.
 19. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social Work and Education*. URL: <https://journals.uran.ua/swe/article/view/256718/253716>.
 20. Наливайко Л.Р., Вітвіцький С.С. Право на доступ до публічної інформації в контексті контролю громадян за діяльністю держави. *Право і суспільство*. 2014. № 5(2). С. 28–33.